

הרב עמית משגב

נזיר מצורע

א. מחלוקת הסוגיות

הגמרא ביבמות מציעה ללמוד שעשה דוחה לא תעשה מההלכה שנזיר מצורע מגלח לצרעתו. הגמרא דוחה שהיות וניתן להישאל על הנזירות אין אפשרות ללמוד מכאן לכל התורה. הגמרא מוסיפה שאמנם גילוח מצורע הוא מצוות עשה, אולם איסור תגלחת בנזיר כולל לאו ועשה גם יחד:

אתיא מראשו דהך תנא; דתניא: ראשו – מה ת"ל? לפי שנאמר: תער לא יעבור על ראשו, שומע אני אף מצורע ונזיר כן, ת"ל: ראשו. איכא למיפרך: מה לנזיר מצורע שכן ישנו בשאלה! דאי לא תימא הכי, הא דקיימא לן דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, ליגמר מנזיר! אלא מנזיר מ"ט לא גמרינן? דאיכא למיפרך: שכן ישנו בשאלה, ה"נ איכא למיפרך: שכן ישנו בשאלה! (ה.)

למסקנה, הסוגיה מחדשת שאין ללמוד עשה דוחה לא תעשה ועשה מהדין שנזיר מצורע מגלח את שערו, משום שאיסורי נזיר יכולים להתבטל על ידי "שאלה". לכאורה, זו אכן הסיבה שבגינה יכול הנזיר המצורע לגלח, ואולם הרמב"ם פסק:

וכיצד הוא מותר בתגלחת מצוה? נזיר שנצטרע ונרפא מצרעתו בתוך ימי נזירות הרי זה מגלח כל שערו שהרי תגלחתו מצוה עשה... יבא עשה וידחה את לא תעשה. והלא הנזיר שגלח בימי נזרו עבר על לא תעשה ועשה שנאמר קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו, ובכל מקום אין עשה דוחה לא תעשה ועשה, ולמה דוחה עשה של תגלחת הנגע לנזירות? מפני שכבר נטמא הנזיר בצרעת וימי חלוטו אין עולין לו כמו שבארנו, והרי אינו קדוש בהן ובטל העשה מאליו, ולא נשאר אלא לא תעשה, שהוא תער לא יעבור על ראשו. ולפיכך בא עשה של תגלחת הצרעת ודחה אותו (נזירות פ"ז הט"ו).

נראה, שהרמב"ם שינה ממהלך הסוגיה כשחידש שהעשה של תגלחת מצורע דוחה לאו דנזיר מחמת העובדה שהעשה 'קדוש יהיה' אינו קיים בנזיר מצורע, משום שימי צרעתו אינם עולים למנין נזירותו. אכן, הראב"ד בהשגתו שם העיר שהגמרא נקטה טעם אחר, וצריך להבין מדוע נד הרמב"ם מסוגיה מפורשת.

נראה לי להציע, שסוגיה ערוכה במסכת נזיר חולקת על הסוגיה ביבמות. הגמרא בנזיר (ט.) מחדשת שלדעת בית שמאי נזירות אינה בשאלה בדומה להקדש, שלדעתם אף הוא

אינו בשאלה. אם כן יש להקשות – כיצד נקטה הסוגיה ביבמות שנזיר ישנו בשאלה? ועוד יש להקשות כיצד יסבירו בית שמאי את העובדה שנזיר מצורע מגלח – האם לדעתם נאמר עשה דוחה לא תעשה ועשה במקרה זה ובכל התורה?! מכאן הסיק הרמב"ם שיש טעם אחר לפיו נזיר מצורע מותר לגלח. מתוך כך הוא חידש שהנזיר המצורע אינו בכלל העשה 'קדוש יהיה', וחזרנו לדין הרגיל שעשה של תגלחת מצורע דוחה את איסור "תער לא יעבור על ראשו".¹

אמנם, בית הלל סבורים שנזיר ישנו בשאלה (והלכה כמותם), ולשיטתם ניתן לקבל את טעמה של הסוגיה ביבמות ואין צורך לחדש את הטעם שהביא הרמב"ם, אולם סביר הדבר, שהיות ולשיטת בית שמאי על כורחנו נדרש טעם אחר כדי להסביר את העובדה שנזיר מצורע מגלח, העדיף הרמב"ם לכתוב את הטעם שמקובל על כולם.

ב. סתירה מדומה

ניתן להציע שאדרבה, חידושו של הרמב"ם הוא הישוב לסתירת הסוגיות. המפרש והתוספות בנזיר מסבירים שבית שמאי למדו את הדין שנזירות כהקדש, וממילא שנזיר אינו יכול להישאל על נזירותו, מהמילים "קדוש יהיה". לפי זה, הרמב"ם הבין שאם הסוגיה ביבמות נוקטת בפשיטות ולכולי עלמא – כולל בית שמאי – שנזיר ישנו בשאלה, על כרחך שבימי צרעתו הוא אינו בכלל 'קדוש יהיה'. כלומר, אפילו לבית שמאי, שלדעתם בדרך כלל אין שאלה בנזירות, נזיר שהצטרע ישנו בשאלה משום שאינו בכלל 'קדוש יהיה', והם הם דברי הרמב"ם.²

כדברינו יש לדקדק מייטור בלשונו של הרמב"ם. הרמב"ם בפ"א מנזירות הגדיר שהעשה בנזירות הוא "גדל פרע שער ראשו" ואילו כאן נקט שהעשה הוא "קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו". כלומר, הרמב"ם לא הסתפק בכך שאין קיום עשה בזמן היותו מצורע – זמן שאינו עולה למנין נזירותו, אלא הוסיף שהנזיר שהצטרע אינו קדוש כלל. לפי דברינו,

1 הרשב"א בתשובה (ח"ג סימן שמג) נקט, שהסוגיה ביבמות דחוויה ובאמת אין עשה דוחה עשה ולא תעשה אפילו אם הם ניתנים לשאלה. הרשב"א מחדש, שעשה של תגלחת מצורע דוחה עשה ולא תעשה של נזירות מטעם 'גדול השלום' שבגיננו הייתה לגמרא בחולין (קמא). ה"א שטהרת מצורע תדחה עשה של 'שילוח הקן'.

2 שוב ראיתי, שמהלך זה מובא בשם ה"שואל ומשיב" באתון דאורייתא (כלל ז), ושם האריך לדון בדבר.

הרמב"ם עמד על הסתירה שבין הסוגיות, והציע שבזמן היות הנזיר מצורע הוא אינו קדוש, ולכן הוא יכול להישאל על נזירותו לכולי עלמא.³

כאמור, לנוכח חידושו של הרמב"ם הצענו שהנחת הגמרא ביבמות היא שנזיר מצורע אינו בכלל 'קדוש יהיה'. עם זאת, נראה שבמהלך הסוגיה ביבמות לגבי תגלחת נזיר מצורע דוחה העשה את העשה והלא תעשה, והגמרא נדרשת לתירוץ שנזיר יכול להישאל על נזירותו, ורק לכן עשה דוחה עשה ולא תעשה. כלומר, לפי הרמב"ם, אחרי החידוש שנזיר מצורע אינו קדוש, תגלחת הנזיר המצורע מותרת משום עשה דוחה לא תעשה גרידא, ואילו לדברי הגמרא עשה של תגלחת מצורע דוחה עשה ולא תעשה. ומעין זה הקשה האתון דאורייתא (כלל ז).

נראה לומר, שלפי הרמב"ם העשה שהוזכר בסוגיה איננו 'קדוש יהיה' (כפי שהציעו הראשונים), אלא עשה אחר, והוא 'ככל היוצא מפיו יעשה'. ביחס לאותו עשה אמרה הגמרא שניתן להישאל.⁴

3 האתון דאורייתא הקשה על השואל ומשיב שהעשה עצמו הוא 'קדוש יהיה גדל פרע' ואין עניינו קדושה, אלא רק איסור גרידא (כמו 'פן תקדש המלאה'), ולענ"ד הדיוק בלשון הרמב"ם מורה שלא כקושייתו.

4 על פי הצעה זו, ניתן להציע מהלך חדש בשיטת בית שמאי במקור הכלל 'עשה דוחה לא תעשה'. רש"י במנחות (מ). הסביר שלבית שמאי אין עשה דוחה לא תעשה בציצית. האתון דאורייתא ואחרונים נוספים הבינו כי כוונת רש"י היא שלבית שמאי אין עשה דוחה לא תעשה בכל התורה, וזה הרבה מעבר למפורש בדבריו של רש"י. בנוסף, במדרש התנאים לספר דברים (כ"ב, יב) מפורש שבית שמאי חולקים רק בכלאיים בציצית, אך בכל התורה הם סוברים שעשה דוחה לא תעשה, וסביר להניח שזו גם כוונתו של רש"י. נראה שהאחרונים הסיקו שאין לבית שמאי דין עשה דוחה לא תעשה בכל התורה כי כלאיים בציצית הוא המקור היחיד שממנו הצליחה הסוגיה ביבמות להוכיח שעשה דוחה לא תעשה. כלומר, אם בית שמאי חולקים על מקרה זה, אין להם מקור אחר ללימוד הכלל שעשה דוחה לא תעשה.

לאור חידושונו, שהעשה הנידון בסוגיה הוא עשה של 'ככל היוצא מפיו יעשה', והעשה 'קדוש יהיה' התבטל מאליו, ניתן להציע שתגלחתו של מצורע נזיר היא המקור לדין שעשה דוחה לא תעשה לשיטת בית שמאי, וזאת בצירוף הנחה נוספת, כדלקמן.

בספר תורת הנזיר הביא את מחלוקת הרמב"ם (נזירות פ"א ה"א) והרמב"ן (בהשגות לספר המצוות) בדבר אופיה של הנזירות: האם היא מנדרי איסור או מנדרי הקדש. לדבריו, הנפקא מינה בין השיטות היא אם יש בנזירות עשה 'ככל היוצא מפיו יעשה', שקיים בנדרי איסור ולא קיים בנדרי הקדש. לדעת בית שמאי נזירות היא כהקדש, ועל פי דרכו של תורת הנזיר, לשיטתם אין בנזירות מצוות עשה של 'ככל היוצא מפיו יעשה' (בשונה ממה שהוצע בגוף המאמר).

נחזור ונבחן אם כן את דברי הגמרא: כזכור, הגמרא הציעה ללמוד את דין עשה דוחה לא תעשה מכך שנזיר מצורע מגלח, אך ההצעה נדחתה היות ואיסורי נזיר ישנם בשאלה, דאי לא תימא הכי עולה מהדברים שעשה דוחה לא תעשה ועשה. אלא, שלדעת בית שמאי העשה 'קדוש יהיה' התבטל במצורע מאליו, והעשה 'ככל היוצא מפיו יעשה' כלל אינו קיים, כפי שעולה מדברי תורת הנזיר. אם כן, דברי הגמרא ביחס לעשה ולא תעשה בנזירות נאמרו דווקא

להצעתנו, שהעשה המוזכר בסוגיה ביבמות הוא 'ככל היוצא מפיו' ולא 'קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו', ישנה עדיפות מבחינת מהלך הסוגיה. הסוגיה פותחת בניסיון להוכיח שעשה דוחה לא תעשה מכך שתגלחת מצורע דוחה את איסור "תער לא יעבור על ראשו" האמור בנזיר. דחיית הגמרא היא שניזירות ישנה בשאלה וההוכחה היא שאם לא נאמר כן הוכחנו שעשה דוחה לא תעשה ועשה, ואין מי שסובר כך. יש לשאול כיצד ניסו מלכתחילה להוכיח שעשה של מצורע דוחה לא תעשה של נזיר מבלי להתייחס לעשה 'גדל פרע שער ראשו' שהוא חלק מהותי מדיני הנזיר? לפי המהלך בהסבר דברי הרמב"ם, נזיר מצורע אינו בכלל 'קדוש יהיה', ולכן יש בו רק את הלאו 'תער לא יעבור על ראשו'. כעת הה"א להוכיח מכאן שעשה דוחה לא תעשה מובנת היטב, והדחייה מחדשת שיש בנזיר עשה נוסף מצד הלכות נדרים שלא נידונו עד כה – 'ככל היוצא מפיו יעשה'.

על פי דרכנו, מיושבת מאלה קושיית האבני מילואים (שו"ת סימן כב) על הרמב"ם. לדברי האבני מילואים, אמנם הרמב"ם הסביר מדוע עשה של תגלחת מצורע דוחה את הלאו 'תער לא יעבור על ראשו' לאחר שהתבטל העשה 'קדוש יהיה', אולם הרמב"ם לא הסביר כיצד נדחה העשה 'ככל היוצא מפיו יעשה' בפני עשה של תגלחת מצורע. לאור דברינו, הרמב"ם הסביר רק את מה שלא נאמר במפורש בסוגיית הגמרא. לאמר, הסוגיה בגמרא היא זו שהסבירה שהעשה 'ככל היוצא מפיו יעשה' נדחה משום שישנו בשאלה, ולכן הרמב"ם כלל לא התייחס. לרמב"ם הייתה שאלה אחרת, בדבר העשה 'קדוש יהיה', ותירוץ הוא שעשה זה כלל לא עלה לדיון בגמרא ביבמות משום שהתבטל מאליו בעקבות הצרעת.⁵

בדעת בית הלל; אך לדעת בית שמאי בנזירות יש אך ורק לא תעשה. אם כך, ניתן ללמוד מסוגיה זו שעשה דוחה לא תעשה, ונמצא שבית שמאי חלקו רק על דחיית כלאיים בציצית, כדברי המדרש וכפשט לשון רש"י.

יש להעיר, שהתורת הנזיר עומד על כך שגם אם נזירות היא נדר הקדש, הרי שיש בה עשה אחר: 'מוצא שפתך תשמור ועשית'. לפי דבריו, המהלך שהצענו, הקובע שלבית שמאי אין מצוות עשה בנזיר מצורע, איננו נכון. ברם, נראה שיש חילוק בין 'ככל היוצא מפיו יעשה' לבין 'מוצא שפתך תשמור ועשית'. 'מוצא שפתך' נאמר על נדר הקדש שיש חובה להביאו. לעומתו, 'ככל היוצא מפיו' מתייחס לנדר איסור, שבו יש להיזהר לא לעבור על האיסור. כלומר, 'ככל היוצא מפיו יעשה' פירושו איסור עשה לעבור על דבריו, דהיינו שהעשה מחזק את הלאו 'לא יחל דבר'. 'מוצא שפתך תשמור ועשית' פירושו שיש על הנודר חובה לדאוג להגשמת נדרו. נזיר מצורע – ימי צרעתו אינם עולים למנין נזירותו. אם כן, כל עוד לא יגלח לצרעתו לא יוכל להגשים את נזירותו. נמצא שהעשה 'מוצא שפתך תשמור ועשית' במקרה זה דווקא מחייב תגלחת, ודאי שאין צורך לדחותו מכח עשה של תגלחת מצורע. ומעין זה הציע בתורת הנזיר כדי להסביר את שיטתו של הרמב"ם, וד"ק.

5 ואמנם, לענ"ד תירוץ הגמרא בדבר 'ישנו בשאלה' הוא אכן תירוץ דחוק, שהרי ניתן להישאל על הנזירות כולה, ולא על האיסור הספציפי 'תער לא יעבור על ראשו'. דומני, שהסוגיה עצמה

הגבורת ארי (בפסקה על מסכת נזיר, בסוף הספר) הסיק מהגמרא ביבמות שנזיר שמשון שהצטרע לא יגלח בסוף צרעתו, שהרי אינו בשאלה. ידידי הרב שמואל שמעוני תמה היאך לא הזכיר הגבורת ארי שלטעמו של הרמב"ם נזיר שמשון יוכל לגלח, שהרי הרמב"ם כלל לא התבסס על הסוגיה ביבמות והביא טעם אחר לכך שנזיר מצורע מגלח (וטעמו אינו נוגע ליכולת השאלה, אלא לביטולה של קדושתו).

לאור האמור אין לתמוה על הגבורת ארי, שהרי הרמב"ם לא נטה מהסוגיה. אדרבה, הרמב"ם קיבל את מסקנת הסוגיה שהכל תלוי בדין שאלה ורק הוסיף טעם ביחס לעשה 'קדוש יהיה', שאליו לא התייחסה הסוגיה. אם כן, צדק הגבורת ארי שלכולי עלמא נזיר שמשון שהצטרע לא יגלח לצרעתו היות ואינו בשאלה.

ג. שאלה בנזירות לבית שמאי

עלה בידינו חידוש גדול, שבית שמאי מודים שנזיר יכול להישאל כאשר לא מתקיים בו 'קדוש יהיה'. כלומר, נזיר שנטמא או נצטרע, שהימים אינם עולים לו למנין נזירותו, יוכל להישאל על נזירותו גם לדעת בית שמאי.⁶

מהלך זה זוקק הסבר; כיצד הקדושה משפיעה על היכולת לחזור מעצם מעשה ההקדשה ולעוקרו? אם ניתן לעקור את הנזירות, ואז נחשב הדבר כאילו הנזיר מעולם לא נזר, אזי הדבר צריך להיות נכון גם אם כעת הנזיר עדיין קדוש! הסיבה לכך היא שביטול הנדר למפרע יגרום לכך שהנזיר מעולם לא היה קדוש, ולכן קדושתו הנוכחית לא אמורה להיות רלוונטית ליכולתו להישאל.

הגמרא אומרת שלבית שמאי נזירות דינה כהקדש, ולכן ברצוני להציע בהסבר שיטת בית שמאי שאין שאלה בהקדש. בהקדש, בניגוד לנדר, החפץ המוקדש אינו ברשות המקדיש

הודתה שתירוף זה דחוק כאשר מיד לאחר הצעתה שהאיסור 'תער לא יעבור על ראשו' ישנו בשאלה נדרשה להוכיח את הדברים. ושמתתי לראות מעין סברא זו באבני מילואים (חלק התשובות סימן כב). מאידך גיסא, עיין בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"א סימן רז) שחלק עליו.

6 האתון דאורייתא הקשה על שיטת בית שמאי הסבורים שנזיר אינו בשאלה מהסוגיה בזבחים (ח), שבה לומדים דין 'שלא לשמה' בחטאת של שבועת ביטוי בשיטת 'במה הצד' מחטאת חלב, חטאת נזיר וחטאת מצורע. מכיוון שניתן להישאל על שבועה, נדרשים לחטאת נזיר כמלמדת (כדי שלא נוכל לפרוך 'מה להנך שכן אינן בשאלה'). האתון דאורייתא מקשה, שלבית שמאי נזירות אינה בשאלה, ולא ניתן להוכיח מחטאת נזיר. כלומר, לבית שמאי מצאנו חטאת שאינה נפסלת במחשבת 'שלא לשמה', וזה חידוש אדיר. האתון דאורייתא נדחק בשיטת בית שמאי, ומעלה שלדעתם אין שאלה בשבועה כסוגיה בנדרים (כח), הגם שהר"ן הסביר שם שהדברים אמורים רק מדרבנן. לפי דברינו לא קשיא מידי, שהרי בית שמאי מודים שנזיר שנטמא או נצטרע ישנו בשאלה, ואם כן הסוגיה בזבחים אתיא אליבא דכולי עלמא, ודו"ק.

לאחר פעולת ההקדשה, ולכן הוא אינו יכול להישאל עליה. הרב יעקב פרנצוס תמך באפשרות זו משום שגם לבית הלל, לאחר המסירה לגזבר אין אפשרות להישאל היות וכעת הדבר אינו ברשותו (עיין בתוספות בבבא מציעא נג. ד"ה הוה). אם כן הוא הדין לבית שמאי מהרגע הראשון (מעין "לה" הארץ ומלואה").⁷

לפי זה, יש לראות את הנזיר שהקדיש את עצמו כאדם שכביכול לא נמצא ברשות עצמו, ולכן הוא מנוע מלהישאל על נזרו. אולם הרמב"ם חידש שאם הנזיר הצטרע הוא מפסיק להיות קדוש, ואם כן כעת הוא חוזר להיות ברשות עצמו וממילא יכול גם להישאל על נזרו.

ראייה לשיטתנו שחלות הקדושה מונעת את היכולת להישאל, עולה מדברי התוספות בנזיר (ט). המשנה אומרת, שאם אמר "הריני נזיר מן הגרוגרות" – לדעת בית שמאי הוא נזיר לכל דבר. הגמרא הסבירה שבית שמאי סברו כרבי מאיר שאדם נתפס בתחילת דבריו ולכן לפנינו "נדר ופתחו עמו".⁸ אלא, שהיות ולבית שמאי אין שאלה בהקדש, לשיטתם אין גם שאלה בנזירות. התוספות שואלים מדוע הגמרא מאריכה להסביר את שיטת בית שמאי שסברו כרבי מאיר ולא תירצה מיד שלבית שמאי אין שאלה בנזירות:

וא"ת ומה לו להאריך כל כך ולחזור ולומר ב"ש כר"מ סבירא להו כי פריך ליה מעיקרא ולב"ש נדר ופתחו עמו הוא לישיני ליה לאלתר ב"ש לטעמייהו דאין שאלה כו'?! וי"ל... וא"כ שוב אין יכול לתרץ ולומר דקסבר דאין שאלה דלא אמרינן אין שאלה אלא היכא דחל הקדש רגע אחד שוב אין מועיל בו שאלה. אבל הכא נדרו ופתחו עמו הוא ולא חל עליה נזירות אפילו רגע אחד להכי חוזר ואומר בית שמאי

7 האתון דאורייתא, בבואו להסביר שלרבי אליעזר ניתן להישאל על חלה (פסחים מו:), דן בשאלה האם הקדושה מתחילה מהעברת הממון להקדש או מהחלת איסורי הקדש. ההסבר המוצע למעלה מנותק מחקירה זו, מכיון שהוא נשען על ההשלכות שלאחר חלות הקדושה ולא על אופן החלתה. בנוסף, האתון דאורייתא מעלה הסבר אחר מדוע הנזירות כהקדש; לדבריו, הנזירות היא הקדשת קרבנות הנזיר, וכך הסביר המהר"ט אלגאזי בבכורות.

לענ"ד, ההסבר שנזירות כהקדש בשל הקדשת קרבנות הנזיר, תלוי במחלוקת התוספות והרא"ש (נזיר ד:). בהבנת הפסוק שממנו הסיקה הגמרא שאבשלום היה נזיר עולם: "וְאֶשְׁלַם אֶת נְדָרֵי אִשְׁרֵי נְדָרָתֵי לֵה" (שמ"ב ט"ו, ז). הרא"ש פירש שה"נדר" הנזכר בפסוק הוא קרבנות הנזירות, ואילו התוספות פירשו שנזירות נקראת נדר. כלומר, לשיטת הרא"ש הנזיר מקדיש קרבנות שעל מנת להביאם עליו להיות נזיר, וכך הציעו המהר"ט אלגאזי והאתון דאורייתא. בניגוד לסברה זו, שיטת התוספות היא שכדי להביא קרבנות נזיר עליו להפוך את עצמו לקדוש, ואכמ"ל.

8 נדר ופתחו עמו הוא נדר המלווה בהיגד נוסף שבה לבטל את הנדר.

כרבי מאיר דאמר אין אדם מוציא דבריו לבטלה והרי חל הנדר רגע אחד וכי אמר מגרורות הוה ליה כבא לאיתשולי.

התוספות מחדשים, שלולא שיטתו של רבי מאיר היו מודים בית שמאי שהאומר 'הריני נזיר מן הגרורות' אינו נזיר, משום ששיטתם שאין שאלה להקדש היא רק אם ההקדש חל רגע אחד. לכן, רק לפי רבי מאיר שאדם נתפס בתחילת דבריו, האמירה 'הריני נזיר' מחילה עליו חלות נזירות, וההמשך 'מן הגרורות' נחשב ל'פתחו עמו' שאינו מועיל לבית שמאי. הדרישה שמעלים תוספות, שהנזירות תחול לרגע אחד על מנת שאחר כך לא תוכל להתבטל, מראה שאכן חלות ההקדש או הנזירות, ולא מעשה ההפלאה, היא המונעת שאלה לשיטת בית שמאי, וכדברינו.⁹

אם נקבל חידוש זה נוכל ליישב שתי קושיות:

ראשית, בסוגיה בנזיר (לב:) עולה קושי עקב שיטת בית שמאי שאין שאלה בנזירות. הגמרא שם עומדת על כך שבסוגיית "פותחים בנולד"¹⁰ יש פער בין שיטתו של רבי אליעזר במשניות בנדרים לשיטתו במשניות במסכת נזיר; במשניות בנדרים רבי אליעזר חולק על הדין שאין לפתוח בנולד, ואילו במשניות במסכת נזיר הוא אינו מובא כחולק על כך. לאור זאת, מסקנת הגמרא היא שרבי אליעזר חזר בו משיטתו בנדרים, ושתיקתו במשניות מסכת נזיר מעידה על כך שבסופו של דבר הוא מודה שלא ניתן לפתוח בנולד. לכאורה, רבי אליעזר שמותי הוא, ואם כן ניתן לדחות בקלות את ראיית הגמרא בטענה שרבי

9 יש מי שהציע פשט אחר בדברי תוספות, ולפיו תוספות דורשים שחלקו הראשון של המשפט יחול, כסימן לכך שלפנינו שני משפטים, ולא משפט אחד עם סתירה פנימית. כלומר, בית שמאי מודים שמי שאמר משפט ובו סתירה פנימית לא אמר כלום, ולכן אינו נזיר. לענ"ד משמעות המילים "נדר ופתחו עמו" היא, שמלכתחילה לפנינו שני חלקים ברורים מצד עצמם ואין ה"א שאין זו הפלאה כלל (וכן בסוגיה ההגדרה 'נדר ופתחו עמו' לא תלויה במחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי). גם הקהילות יעקב חילק בין מקרים אחרים, שבהם רבי מאיר יטען "אין אדם מוציא דבריו לבטלה", שאז המשמעות היא שהנודר לא אמר את המילים ואנו אומדים שכוונתו להתחייב בחיוב אחר, ובין המקרה של המשנה כאן שאמר 'הריני נזיר' בפה מלא. מו"ר הרב ליכטנשטיין שליט"א הסכים לפרשנות שלי בדברי התוספות, אולם העיר שצריך לדון בנפקא-מינות משמעותיות לדברי התוספות לפיהן לבית שמאי תהיה שאלה בהקדש לאחר ל' או באומר 'הרי עלי קרבן' שצריך אחר כך להקדישו. באשר לנפקא מינה הראשונה, הברוך טעם (שער ג – שער הכולל, דין ו – כולל לאחר זמן) אכן טוען שאם הנזירות לא חלה עדיין לבית שמאי ניתן להישאל עליה. ובאשר לנפקא מינה השנייה, האתון דאורייתא גורס ש'הרי עלי קרבן' פירושו הקדש כללי המשעבד את ממונו להבאת קרבן.

10 פתיחה בנולד פירושה תירוץ להתיר את הנדר ולעוקרו מתוך התחשבות בנתונים שלא היו קיימים בזמן ההפלאה.

אליעזר איתן בדעתו שפותחים בנולד, והסיבה שהוא לא חלק במשנה בנזיר היא משום שהוא סבור כשיטת בית שמאי שאין שאלה בנזיר ואם כן אין מה לדון בפתח נולד.¹¹ לפי דברינו, היות ויש היכי תמצוי גם לבית שמאי שנזיר יכול להישאל על נזירותו כאשר נטמא או נצטרע, על כרחך ר' אליעזר היה אמור לחלוק גם בנזיר, ומכך שלא חלק הוכיחה הגמרא שהוא חזר בו.¹²

שנית, הגמרא בנזיר (ד:) תולה את מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון אם האומר "הריני כשמשוך" הוא נזיר, במחלוקת אם מתפיסים בדבר האסור (מתוך הנחה שאצל שמשוך הגיבור לא הייתה הפלאה, ולכן נזירותו מוגדרת כדבר האסור ולא כדבר הנדור), ובהתאמה למחלוקת רבי יעקב ורבי יוסי האם מתפיסים בבכור. הגמרא דוחה שלכולי עלמא מתפיסים רק בדבר הנדור אלא שלרבי יוסי יש ריבוי מיוחד בבכור שמתפיסים בו. לימוד זה של רבי יוסי מבוסס על המילה "לה" האמורה בבכור. הגמרא מקשה שגם בנזיר נאמר: "איש כי ידור נזיר להזיר לה", ודוחה שהמילה "לה" נדרשת לדינו של שמעון הצדיק:

גבי נזיר נמי הכתיב לה! ההוא מיבעי ליה לכדתניא, אמר שמעון הצדיק: מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא חוץ מאדם אחד, שבא אלי מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו: בני, מה ראית לשחת שער נאה זה? אמר לי: רועה הייתי לאבי בעירי, והלכתי לשאוב מים מן המעיין ונסתכלתי בכבואה שלי, ופחו יצרי עלי וביקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו: ריקה! מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך, שסופך להיות רמה ותולע? העבודה, שאגלחך לשמי! עמדותי ונשקתי

11 שוב ראיתי שהטורי אבן בחגיגה הוכיח מכאן שלרבי אליעזר, בניגוד לבית שמאי, יש שאלה בנזירות. בנוסף, הרב משה ליכטנשטיין העיר שגם אם רבי אליעזר סובר בדרך כלל כשיטת בית שמאי הוא אינו מחוייב לכל דבריהם, ולכן ייתכן שהוא אכן סבור שיש שאלה בנזירות.

12 באופן דומה ניתן לדחות את ראייתו השניה של הטורי אבן לכך שרבי אליעזר סבור שיש שאלה בנזירות. ההוכחה היא ממסכת חגיגה (י.), שם דורש ר"א פעמיים כי יפלא, אחד הפלאה לאיסור ואחד הפלאה להיתר על ידי שאלה לחכם. לדברינו הכוונה היא שיכול להשאל כאשר נטמא.

האתון דאורייתא מוסיף הוכחה שלישית מהסוגיה בשבועות (כח.), שבה מעמידים את הברייתא שנזיר יכול להישאל לאחר הבאת קרבנותיו כר' אליעזר. אף הוכחה זו ניתן לדחות – אפשר לומר שאחרי שהנזיר הביא את קרבנותיו והתקיים ייעוד ההקדש, רשות ההקדש מפסיקה מלמנוע את יכולתו להישאל. כזכור, הרמב"ם נקט שאינו בכלל 'קדוש יהיה' בימי צרעתו משום שאינם עולים למנין נזירותו, והוא הדין אחרי שהביא קרבנותיו שהרי השלים כבר את מנין הימים. בדומה, האתון דאורייתא לשיטתו הציע, שהיות והנזירות כהקדש בגלל קרבנותיו של הנזיר (ולא מכח הפסוק "קדוש יהיה"), לאחר הבאת קרבנותיו יכול להישאל שהרי כעת הנזירות נתרוקנה מההקדש שבה.

על ראשו, אמרתי לו: כמותך ירבו נזירים בישראל, עליך הכתוב אומר 'איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' (ד:).

שמעון הצדיק, שמימיו לא אכל אשם נזיר טמא, חשש (על פי הראשונים) שמתוך שנזירותם של הנזירים שנטמאו מתארכת הרבה מעבר למה שתכננו לאסור על עצמם, הם מתחרטים על נזירותם, ולכן קרבנותיהם הם חולין בעזרה.¹³ לכאורה, לפי בית שמאי אין שאלה בנזירות ואין חרטה, ונמצא שבית שמאי חלקו על שמעון הצדיק שהיה משיירי כנסת הגדולה. בנוסף, לפי מהלך הסוגיה בית שמאי יחלקו גם על הדין שאין מתפיסין אלא בדבר הנדור (שהרי הסוגיה הניחה שלכולי עלמא אין מתפיסין בדבר הנדור והקשתה מה ילמדו מ"לה" האמור בפרשת נזיר, ודחתה שהפסוק נדרש לדינו של שמעון הצדיק). כמו כן, ניתן לשאול מדוע שמעון הצדיק עצמו לא אכל אשם של נזיר עולם שנטמא, הרי הטומאה אינה מאריכה לו את משך הנזירות. ועוד יש לתמוה, מדוע נזקק שמעון הצדיק לפסוק שיסביר את עמדתו; והרי אם הערכת המציאות היא שיש חשש שהנזיר יתחרט על נזירותו, אין לאכול מקרבנו שהוא חולין בעזרה. ברם, אם הנזיר לא יתחרט, קרבנו כשר למהדרין ואין צורך בפסוק מיוחד שיתיר את האכילה ממנו! כלומר אין בסימו של הסיפור חידוש דין או הלכה.

לפי חידושנו בהסבר שיטת הרמב"ם, ניתן ליישב את כל הקושיות. בית שמאי מודים שנזיר שנטמא אינו קדוש משום שימי טומאתו לא עולים לו, ואם כן כאשר הוא נטמא, גם לבית שמאי יש לחשוש לחרטה המובילה לחשש חולין בעזרה ביחס לקרבנותיו. אם כך, בית שמאי לא חלקו על חששו של שמעון הצדיק, ואדרבה, רק לשיטת בית שמאי מובן מדוע שמעון הצדיק לא אכל אפילו מאשם נזיר עולם. לשיטת בית שמאי נזיר עולם אינו יכול להתחרט ולחזור בו מהקבלה להיות נזיר כל ימי חייו. אם נזיר עולם נטמא זו הזדמנות עבורו להישאל, ולכן דוקא לשיטת בית שמאי סביר מאוד שנזיר עולם שנטמא יתחרט בשל אורך הנזירות שקיבל על עצמו מלכתחילה (ולא בגלל התארכות הנזירות), ולכן יש לחשוש שאשמו הוא חולין בעזרה.

כעת אפשר להציע, שלשיטת בית שמאי הדין שנזיר שנטמא יכול להישאל הוא גופא החידוש של גזירת הכתוב (ולכן לא ניתן ללמוד להתפסה בדבר האסור). הפסוק מחדש שיש נזיר שלבו לשמים והוא אינו מתחרט על אף שנטמא, ומכלל לאו שומעים הן, דהיינו – שנזיר שנטמא עלול להתחרט וזה אומר שהחרטה אפשרית. כלומר, כאן מקור החידוש

13 בפירוש הרא"ש (ג.) נקט: "קרוב להיות חולין בעזרה", והתוספות (ד:) כתבו: "קרוב להיות תוהא על הראשונות".

שנזיר שנטמא אינו קדוש כלל, עד כדי כך שהוא יכול להתחרט ולהישאל על נזרו, שהרי הפסיק להיות כהקדש שעליו נאמר "לה' הארץ ומלואה"¹⁴.

14 האתון דאורייתא העלה את האפשרות שלא ניתן להישאל על הקדש היות ולאחר ההקדשה ההקדש אינו ברשותו, אולם דחה הסבר זה מכח סוגיה בבבא בתרא (קכ:). בסוגיא שם חלקו בית שמאי ובית הלל האם ניתן להישאל לאחר ששחט קדשים בחוץ. היות והתוספות בקידושין (נז: ד"ה מה) הסבירו ששחוט חוץ הרי הם כקדשים שמתו ופקעה קדושתם, אם כן מוכח שלבית שמאי אפילו לאחר פקיעת הקדושה לא ניתן להישאל על הקדש.

ניתן לדחות שהגמרא במעילה (ב:) מדייקת שרבי יוחנן שאמר "דבר תורה קדשים שמתו יצאו מידי מעילה" התכוון שמדרבנן יש מעילה. לפי זה לא ניתן להישאל היות ואינו ברשותו עקב הדין דרבנן.